

BEZPEČNOSŤ AKO REČOVÝ AKT: POHĽAD KODANSKEJ ŠKOLY SECURITY AS A SPEECH ACT: COPENHAGEN SCHOOL VIEW

Irina Dulebová

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií FF UK v Bratislave

V našom článku sa zaoberáme problematikou možnosti využitia teórie rečových aktov pre interpretáciu a rekonceptualizáciu pojmu bezpečnosť. Na danú problematiku pozeráme v širšom sociálnom kontexte, so zohľadnením interakcii medzi slovom a konaním a vychádzame pritom z populárnej dnes teórie sekuritizácie Kodanskej školy (Buzan, Wæver, Hansen a iné). Podrobne analyzujeme ako jej predstavitelia konceptualizujú bezpečnosť ako rečový akt, prostredníctvom ktorého sa určiti aktéri, procesy a udalosti sa konštituuju ako potenciálne nebezpečenstvo pre štát alebo sociálnu skupinu. Usúvzťažňujeme ich názory s postulátmi teórie rečových aktov s odolaním na J. L. Austina a J. Searle ako jej hlavných predstaviteľov.

Author of this article examines potential of the theory of speech acts for interpretation as well as re-conceptualization of the notion of security. She views the subject in a wider social context bearing into mind an interaction between words and human acts. Her examination approach departs from a widespread and popular securitization theory of the Copenhagen school (Buzan, Wæver, Hansen and others). She analyzes the way representatives of the Copenhagen school conceptualize security as a speech act through which actors, processes and events are being constituted a security threat for social groups or states. Author examines concepts of the Copenhagen school against theory of speech acts referencing on J.L. Austin and J. Searle who are the key representatives of the latter.

KLúčové slova: *teória sekuritizácie, bezpečnosť, kodanská škola, rečový akt*

Key words: *securitization theory, security, Copenhagen school, speech act*

Jedným z najproduktívnejších smerov interdisciplinárnych výskumov na rozhraní lingvistiky a politológie sa na začiatku 21. storočia stalo využitie teórie rečových aktov a diskurznej analýzy pre rekonceptualizáciu jedného z kľúčových politických pojmov, a síce pojmu *bezpečnosť*. Žiadanými sa stali lingvistické, alebo širšie - diskurzne teórie, ktoré umožňujú analyzovať danú problematiku v širšom sociálnom kontexte, zohľadňujú interakciu medzi doménou jazyka a doménou spoločnosti, medzi slovom a konaním. Pojem *bezpečnosť*, ktorý bol dovtedy rýdzo politický/politologický, sa premietol (aj) do oblasti lingvistiky ako určitá jazyková voľba autora textu. Diskurzny obrat v danej tematike vyplýval aj z jedného zo základných východísk postštrukturalizmu, podľa ktorého materiálne objekty a štruktúry nadobúdajú svoju materialitu a objektívny ontologický status prostredníctvom diskurznej reprezentácie (Laclau, Mouffé, 1985, 108; Gingerová, 2012, 5).

Impulzom pre podobné výskumy sa stal aj lingvistický obrat v sociálnej teórii, spočívajúci v obrate od reality ku textualite, nakoľko „textualizácia analýzy znamená uznanie v prvom rade toho, že hocijaká „realita“ je sprostredkovaná a determinovaná spôsobom reprezentácie, ako aj toho, že reprezentácie nie sú len opisom sveta faktov, ale spôsobom vytvárania daných faktov“ (Shapiro, 1989, 13-14).

Napriek množstvu rôznorodých definícií pojmu *bezpečnosť* je to však zatiaľ pomerne slabo konceptualizovaný rámec, ktorý nastoľuje zásadné otázky: Kto je objektom bezpečnosti (jednotlivci, skupiny, národy, štáty, regióny, ľudstvo)? Aké sú nástroje na udržanie bezpečnosti (vojenské, politické, ekonomické, diplomatické, kultúrne)? **Riešeniu daných otázok sa venujú v posledných desaťročiach tzv. kritické bezpečnostné štúdie (Critical Security Studies), ktoré sa snažia o prehĺbenie a rozšírenie klasického štátocentrického prístupu a poukazujú na ďalšie aspekty bezpečnosti. Príkladom môže byť Kodanská škola, Parížska škola, Waleská škola vychádzajúce z teórie sociálneho konštruktivismu.**

Výskum Kodanskej školy sa začal na pôde Inštitútu pre výskum mieru v Kodani zásluhou Barryho Buzana a Oleho Wævera, ako aj jej ďalších predstaviteľov (Jaap de Wilde, P. Hough, M. Keltrup a P. Lemaitre). Východiská teórie boli najpodrobnejšie objasnené v spoločnom diele Barryho Buzana, Oleho Wævera a Jaapa de Wilda **Security: a new framework for analysis** (1998), ktoré v českom preklade vyšlo v roku 2005 (*Bezpečnosť: Nový rámec pre analýzu*). **Medzi základné pojmy, ktoré priniesol výskum Kodanskej školy patria referenčné objekty, aktéri sekuritizácie, sekuritizácia a desekuritizácia.**

Referenčné objekty sú entity, ktoré sú existenčne ohrozené a môžu si legitímne nárokovať na právo na prežitie. Môže to byť celé ľudstvo, biosféra, ekonomika krajiny či konkrétna identita spoločenskej skupiny (Buzan, Wæver, Wilde, 2005, 48). *Aktér sekuritizácie* je aktér, ktorý prezentuje hrozbu ako objektívne existujúcu pre konkrétny referenčný objekt. Vyníma tým pádom tému z bežného politického procesu a presúva ju do roviny sekuritizácie (prostredníctvom rečového aktu). Aktérmi sekuritizácie sú prevažne politici, ale môžu byť aj ľudia mimo politiky (Buzan – Wæver – Wilde, 2005, 34).

Pokiaľ sa aktér sekuritizácie dokáže tvrdením o naliehavosti existenčnej hrozby vyhnúť inak záväzným pravidlám a procedúram, stávame sa svedkami úspešnej sekuritizácie (Buzan – Wæver – Wilde, 2005, 35). Úspešná sekuritizácia je podmienená súhlasom verejnosti, jeho akceptovaním zo strany verejnosti. V tejto súvislosti možno za relevantné faktory považovať napr. spoločenský rámec, do ktorého je zasadený aktér sekuritizácie, jeho spoločenskú autorita – vzťah medzi „odosielateľom správy“ a jeho obecnstvom. Práve oni vplývajú na to, či publikum presadzované bezpečnostné argumenty prijme. Treba zohľadňovať aj ten fakt, že „výpoveď“ bude rôzne interpretovaná recipientmi z rôznych kultúr alebo dokonca zle interpretovaná napriek tomu, že budeme

hovorí tým istým jazykom a výpoveď bude lingvisticky správna“ (Spišiaková, 2011, 36).

Po odstránení „nebezpečenstva“ nastáva etapa *desekuritizácie* (desecuritisation), v ktorej sa dovtedy sekuritizované otázky prestávajú vnímať spoločnosťou ako potenciálna hrozba, a opäť sa regulujú bežnými demokratickými pravidlami. Konečným cieľom teda nie je dosiahnutie reálnej objektívnej bezpečnosti, ale odstránenie problematiky z kategórie sekuritizovaných nebezpečenstiev.

Teória sekuritizácie Kodanskej školy ma veľký potenciál dať zrozumiteľnú odpoveď aj na otázku „kto je objektom bezpečnosti“ (poukazujúc nato, že v každom konkrétnom prípade aktér vymedzuje referenčný objekt), ako aj na otázku „aké sú nástroje na udržanie bezpečnosti“ (nakoľko nazerá na každú situáciu ako na diskurzívnu udalosť, v rámci ktorej nástroje a postupy na udržiavanie bezpečnosti explicitne predkladá aktér).

V rámci úvah o integračných procesoch, ktoré sa aktivizovali začiatkom 90. rokov v Európe, a o dezintegrácii bývalého východného bloku výskumníci kodanskej školy poukazujú na rad politických a sociálnych procesov — globalizáciu, migračné toky, kultúrny imperializmus ako na potenciálnu hrozbu „verejnej bezpečnosti“, t.j. „schopnosti spoločnosti zachovať si svoje podstatné vlastnosti aj napriek zmene podmienok a potenciálnym alebo existujúcim hrozbám“ (Buzan – Hansen, 2009, 82-84).

Ako výsledok už spomínanej zmeny výskumnej paradigmy sa bezpečnosť konceptualizuje ako rečový akt, prostredníctvom ktorého sa určití aktéri, procesy a udalosti konštituujú ako potenciálne nebezpečenstvo pre privilegovaného referenta, a síce pre štát alebo sociálnu skupinu“ (Wæver, 2007, 69). Wæver predkladá a obhajuje názor, že bezpečnosť funguje nie ako znak vysielaný referentovi, ale ako čin, konanie prostredníctvom výroku, podobne ako sa deje pri uzatvorení stávky, vyjadrení sľubu a pod. (Wæver, 2007, 73). Opiera sa pritom do značnej miery o teóriu rečových aktov (speech acts) J. L. Austina.

Pri premietaní pojmu bezpečnosti do rečového aktu (bez ohľadu na objektívne hodnotenie jeho obsahu ako pravdivého/nepravdivého) môže byť ilokučný akt neúspešným v prípade, že sa porušia konvenčné podmienky jeho realizácie: dôležitá je aj osoba, to, či je vhodná, splnomocnená na realizáciu performatívneho aktu. Daný akt sa navyše bude považovať za neúspešný, ak cieľ realizácie daného aktu nie je podopretý patričným zámerom (Austin, 1986, 32-33). J. L. Austin pritom poukazoval na to, že pojem cieľa nám nedáva právo na to, aby sme urobili záver, že každý ilokučný akt predpokladá aj perlokučný zámer. Searle dodáva, že fakt uskutočnenia aktu dokazovania neznamená, že sa realizoval aj proces presvedčenia niekoho. Z toho vyplýva, že perlokučný akt „uskutočnenia činu“ priamo nesúvisí s performativitou (Austin, 1986, 93). Inak

povedané, podmienky úspešnosti ilokúcie nie sú totožné s podmienkam úspešnosti perlokúcie a ilokučný akt nemusí mať vždy perlokučný účinok.

Hovoriť znamená v Searlovom chápaní zapájať sa do formy správania, ktorá je riadená určitými pravidlami – vykonávať určité rečové akty. „Rozprávanie je vykonávanie aktov podľa pravidiel“ (Searle, 1995, 39). Searle používa výraz ilokučné akty. Tie spočívajú vo vyslovení jazykových výrazov v určitom kontexte, v určitých podmienkach a s určitým úmyslom. Sú to napríklad tvrdenia, otázky, príkazy, sľuby, varovania, ospravedlnenia a iné. Dosah úmyslu vyvolať určité chápanie na strane poslucháča je opísaný tzv. perlokučnými aktmi (Bednáriková, 2013, 77). Osobitnú úlohu Searle pripisuje **performačným** výpovediam aktérov, ktoré nesmerujú k tomu, aby naplnili cieľ rečového aktu (pomenúva ich ako deklarácie).

Medzi predstaviteľmi Kodanskej školy ale prevláda názor, že akt sekuritizácie práve ako rečový akt vytvára nové zmysly a je schopný naštartovať určitú sociálnu dynamiku. Barry Buzan sa domnieva, že úspešná reprezentácia určitých udalostí a procesov ako bezprostrednej hrozby pre štát alebo spoločnosť premiestňuje problematiku z oblasti verejnej politiky s nevyhnutnými legitímnymi opatreniami do kategórie sekuritizácie, t. j. bezpečnostných hrozieb, ktorá už nevyžaduje ďalšie verejné diskusie a vládne rokovania, ale bezodkladné konanie, ktoré môže byť v rozpore s platnou legislatívou ale aj so sociálnymi normami (Buzan et al, 1998, 23).

Predstaviteľom teórie sekuritizácie však kritici vyčítajú, že sa nevenujú analýze úspešnosti perlokúcie, t. j. problematike toho, ako sa sekuritizácia stáva intersubjektívnou a reštrukturalizuje sociálne vzťahy.

Pri „textuálnom“ vnímaní sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na zavedenie „súrných opatrení“ sa v prácach teoretikov sekuritizácie dá pozorovať aj iná, „kontextuálna“ interpretácia na základe vyčlenenia faktorov, napomáhajúcich sekuritizáciu (Buzan – Wæver – Wilde, 1998, 33). Okrem špecifických atribútov rečového aktu, ktoré ho dovoľujú vnímať ako sekuritizačnú prax, na jej úspech vplývajú aj samotné špecifiká predpokladanej hrozby. Určité situácie sa dajú oveľa jednoduchšie predkladať ako nebezpečenstvo v porovnaní s inými. Navyše aj autorita aktéra v očiach recipienta značne napomáha úspešnosť aktu sekuritizácie. Viacerí kritici teórie ale zdôrazňujú, že ak si „textuálne“ a „kontextuálne“ chápanie sekuritizácie nemá protirečiť, potom ju treba začať vnímať nie ako osobitný rečový akt prisudzujúci realite jeden a ten istý fixný význam, ale ako samotný proces vytvárania významu, ukotvený hlboko v diskurznom kontexte, ktorý transformuje individuálnu propozíciu do kolektívneho dominujúceho naratívu (Stritzel, 2007, 369).

V našej analýze sme chceli poukázať na inovačné východiska teórie Kodanskej školy ako impulzu a možnosti prehodnotenia pojmu *bezpečnosť* z pozície

teórie rečových aktov a diskurznej analýzy umožňujúcu konceptualizovať bezpečnosť ako diskurzívnu prax konštituuujúcu politické spoločenstvo, v mene ktorého sa artikuluje.

Pritom treba mať na zreteli textuálne chápanie sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na súrne opatrenia zamerané na neutralizáciu „existenčných hrozieb“ (či už reálnych alebo len manifestovaných), pričom im umožňuje ignorovať existujúce pravidlá a postupy. Zreteľne to dnes môžeme pozorovať a lingvisticky analyzovať pri odhalení prejavov intolerancie voči starým i novým menšinám (rómskemu etniku, prisťahovalcom, Maďarom, sexuálnym menšinám) napríklad u slovenskej mládeže (Štefančík, 2014, 245). Z hľadiska diskurznej analýzy je podstatné zistenie, že „predkladanie nebezpečenstiev určitému spoločenstvu sa stáva najpohodľnejšou a najvhodnejšou formou ideológie konsolidácie, to jest vytvárania ekvivalencie medzi rôznymi univerzálnymi významami a vytvárania jednotnej, vnútorne si neprotirečivej identity“ (Морозов, 2009, 227).

Literatúra

- AUSTIN, J. L. 1986. Слово как действие In: Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, С. 22-130.
- BEDNÁRIKOVÁ, M. 2013. Úvod do kognitívnej lingvistiky. Trnava: FF TU. ISBN 978-80-8082-621-5.
- BUZAN, B. – WÆVER, O. – WILDE, J. 2005. Bezpečnosť – Nový rámec pro analýzu. Brno: Centrum Strategických Studií. ISBN 978-80-9033-336-2.
- BUZAN, B. et al. 2009. **The evolution of international security studies**. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13 978-0-511-65179-3.
- BUZAN, B. et al. 1998. **Security: a new framework for analysis**. London: Lynne Rienner Publishers. ISBN 1-55587-784-2.
- CINGEROVÁ, N. 2012. Štruktúrovanie diskurzu v teórii E. Laclaua a Ch. Mouffovej a jej miesto v rámci diskurzívnych štúdií. Jazyk a kultúra, roč. 3, č. 9 (2012). ISSN 1338-1148.
- LACLAU, E. – MOUFFE, C. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- МОРОЗОВ, В. 2009. Россия и Другие: идентичность и границы политического сообщества. М. : Новое литературное обозрение. ISBN 978-5-86793-584-9.
- SHAPIRO, M. J. 1989. Textualizing Global Politics In *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. New York: Lexington Books, pp. 11-23.
- SEARLE, J. 1995. *The construction of Social Reality*. The Free Press, N. Y. ISBN 0-02-928045-1.
- SPIŠIAKOVÁ, M., 2011. Použitie a rôzne konotácie slovíčka cigán (cigán) a jeho odvođenín v slovenčine a španielčine. In: *Jazykovedné, literárnovedné a*

didaktické kolokvium XI. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 35-51. ISBN 978-80-89328-68-2.

STRITZEL, H., 2007. Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*. 2007, vol. 13(3), pp. 357-383. ISSN 1354-0661.

ŠTEFANČÍK, R. 2014. Latentné prejavy intolerancie u slovenskej mládeže. In: *Idea tolerancie II : zborník z riešenia vedeckovýskumného projektu*. Prešov: PU, s. 241-248. ISBN 978-80-555-1219-8.

WÆVER, O. 2007. Securitization and Desecuritization. *International Security*. 2007, vol. 3, pp. 66-98. ISSN 0162-2889.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepných línií*.